

GÜNEY AZERBAIJAN QURTULUŞ PARTİYASI
SOUTH AZERBAIJAN FREEDOM PARTY

www.qurtulush.se

qurtulush.partiyasi@gmail.com

Teokratik Hakimiyet ve Fars¹ Kültürü

Oğuzhan Ataman

Molla rejiminin Fars kültüründeki Kökeni

Günümüzden geriye doğru gittiğimizde inançların ve dinin daha önemli olduğu ve bu seyir devam ettikçe bu önemin arttığı, inançların ve dinlerin topluluğun herşeyine hakim olduğu görülmektedir. Hele eskiçağlarda bu hakimiyetin tam bir biçimde uygulandığı, her şeye inançlar penceresinden bakıldığı ve değerlendirildiği, uygun olduğu takdirde icraata geçildiği bilinmektedir. Dolayısıyla Din adamlarının da büyük öneme sahip olduğu, toplumun büyük küçük bütün işlerinde müdahil olduğu ve her şeyin onlar denetiminde ve huzurunda yapıldığı anlaşılmaktadır.

Peygamber yetiştiren bütün toplumlarda belli bir süreden sonra geniş bir dinadamları sınıfı ortaya çıkar ve o dini öğretmeye, yaymaya ve ayinlerini yerine getirmeye çalışır. Dini kurumlar bu işlevlerin ve görevlerin yerine getirilmesinde önemli etkenlerdir. Ancak dinin belli bir süreçte değişik toplumsal nedenler, siyasal ve kültürel etkenlerden dolayı kazandığı mahiyet onun toplumdaki yerini belirlemekte ve ona dinamiği açısından onu beslemektedir. Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi bazı dinler siyasal eğilim kazanarak hakimiyete gelme karakteri kazanmalarına karşın Buddizm ve Konfüçyusluk gibi Uzak Doğu'lu dinlerde böyle bir eğilim görülmemektedir. İslamiyet'in mezhepleri arasında ise Şiiilik, siyasal iktidarı ele geçirmenin peşindedir. Bu

¹ Fars kelimesi burada geniş manada İrani kavimler yerine yani Farslar ve etnik açıdan akraba kavimleri anlamında kullanılmaktadır.

da Muhammet Peygamber'den sonra gelen ve Şii inancına göre imam² sayılan Ali ve evlatlarının hakimiyetten uzak tutulmasıyla ilgili olarak görülmektedir. Ali'nin hilafeti 25 yıl sonra ancak üç halifenin ardından gerçekleşebilmiştir. Onun evlatları ve sülalesi ise daima hakimiyetten uzak tutulmuş ve iktidar çekişmelerinde öldürülmüşlerdir.

Avesta'nın bir kitabı olan Yasna'nın 19. bölümünde Tahran'ın yakınlığında olan Rhaga (bugünkü Rey) kentinde diğer bölgelerden farklı olarak dinadaminin hakimiyette olduğu görülmektedir. Diğer bölgelerin hepsinde ev reisi, aile reisi (geniş aile), soy reisi, bölge reisi (boy reisi) ve dinadamı gibi beşli bir reisler sıralamasına rağmen Rhaga (Rey)da dörtlü bir sıralama görülmekte ve burada bölge reisinin yerine dinadaminin geçtiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla daha Milat'tan çok önce Farslar arasında dini hakimiyetin izleri görülmektedir. Burada bir noktaya dikkat etmek gerekir. Dinin hakimiyetinin fazla olduğu eskiçağlarda teokratik hakimiyet mahiyet ve işlev açısından günümüze göre farklılıklar göstermektedir. Rey kentindeki bu inancın ve oluşumun İslami dönemde batını bir inanca dönüşeceği ve Gazneli Türk devleti zamanında Sultan Mahmut'un bunlarla savaşıacağı görülecektir.

Yunan tarihçisi Herodot'un verdiği bilgilere göre Medler (Madlar) altı boydan oluşmakta ve onlar arasında ruhani bir boy olan Muğlar da bulunmaktaydı. Bu boy aynı zamanda dinadamı sınıfını da yetiştirmekteydi. Muğ kelimesine Hint-Avrupa dillerinde bir denkliğin bulunmaması bu kavmin aslında Medlerden olmadığı, İran'ın eski ve hatta yerli boylarından birisi olabileceği ihtimalini de güçlendirmektedir. Ancak Muğların, Farslardan olmasa bile hem Medlerin hem de Akamenitlerin (Hakhamaneşi) sosyal yapılarında bu ruhani kavmin yer aldığı ve dinadamlarının onlar arasından çıktığı bilinmektedir. Ancak Akamenitler ve Arsakidler (Aşkani) döneminde bütün dinlere hoşgörü ile yaklaşıldığı ve daha Zerdüştilik bölgede geniş yayılmadığı için sülalenin eski dinlerine inandığı ileri sürülmektedir. Ancak Zerdüştilik Akamenit İmparatorluğunda ve halefleri döneminde giderek yayılmakta ve kurumlarını ve ateşkedelerini kurarak teşkilatlanmaktaydı. Bu din yavaş yavaş Muğlar tarafından benimsenmiş ve yine de Zerdüşti dinadamları bu topluluktan yetişmiştir. Sasanilerde en büyük dinadamı terimi olan "mo'bed" kelimesinin ise Magupati, Magu/Muğ (boy adı) + pati (koruyan ve kişi demektir, aslı Sümercedir.) sözcüklerinden oluşması bu ruhani sınıfın Zerdüştilikteki önemini göstermektedir.

İslam öncesi Fars kültürünün zirvesi sayılan Sasani Sülalesi döneminde, Akamenit ve Arsakid sülalelerinden farklı olarak Zerdüştilik'in resmi devlet dini olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu da kurucu Ardeşir'in babası ve dedesinin ateşkede mo'bed'i olduğu ve Sasani devletini kurarken Zerdüşti kesimden çok fazla destek aldığıyla alakalı olsa gerektir. Ardeşir onlara minnettarlığını bildirmek ve yaptıkları yardımların karşılıklarını vermek için böyle bir işe giriştiği düşünülmektedir.

Zaman içinde Zerdüştiler devlet içinde çok önemli yerlere gelmiş ve büyük nüfuz kazanmışlardır. Hatta onların nüfuzu bazı zamanlarda hükümdarın otoritesini aşmakta ve hatta bozmaktaydı. Ondan dolayı bazı Sasani hükümdarları Zerdüşti dinadamlarının otoritesini azaltmak, onlara karşı rakip yaratmak ve hükümeti onlardan kurtarmak için

² Şii inancındaki imam kavramı kastedilmektedir.

Manilik ve Mazdeklik'i ülkenin resmi dini olarak kabul etmişlerdi. Ancak artık Sasani devletini onların elinden kurtarmak mümkün olmamıştır. Onların yardımı ve komplolarla iktidara gelen bir sonraki hükümdar Mani ve Mazdek taraftarlarını ve inananlarını katlettirmiştir.

Ülkedeki büyük teşkilatlarını idare etmek için halktan daha fazla vergi alınmasını uygulayarak çarklarını dolandıran Zerdüştilerin halka böyle acımasızca yüklenmeleri, ayrıca Sasani ülkesinde yayılmakta olan diğer dinlere olan tahammülsüzlükleri ve o dinlere inanan insanlara yaptıkları zulümler halkı onlardan bıktırmış ve meşruiyetlerini kaybetmelerine neden olmuştur. Ondandır ki Arap ordusu karşısında yıkılan büyük Sasani imparatorluğu ve dini teşkilatı halkın desteğini alamamış ve kısa bir sürede siyasal varlığına son verilmiştir. Halkın bir kısmı ise İslamiyet'i kabul etmiştir.

İslamiyet'i kabul etmek istemeyen bir kısım Zerdüştiler fidye ödemek zorunda kalmışlardır. Ancak ayrıcalıklarını kaybederek zor durumda kalan, ayrıca kitabi bir din olmadıkları için Araplarca hor görülen Zerdüştilerin bir kısmı Hindistan'a göçmek zorunda kalmışlardır. Ondandır ki Zerdüşti dini edebiyatının neredeyse hepsi İslamiyet döneminde kaleme alınmıştır. Müslümanlara kitablı din olduklarını ispatlamak için binlerce yıl sineden sineye ezberleyerek taşıdıkları dini bilgi ve rivayetleri kağıda dökmeye başlamışlardır. Gerçi bu işin kitaplı dinler olan Hıristiyanlık ve Manilik'in ortaya çıkmasıyla Sasaniler döneminde başladığı da ileri sürülmüştür, ancak sebebinin kitaplı dinler olan Hıristiyanlık, Manilik ve İslamiyet'in bölgede daha fazla yayılmaya başlaması ve kutsal kitaplar vasıtasıyla halka daha rahat hitap edip öğretilerini daha geniş bir biçimde halka ulaştırabilmeleri olduğu bilinmektedir. Hindistan'a göçen Zerdüştiler ise daha sonra İngiltere'nin sayesinde Hint Parsileri adı altında büyük servet ve güç kazanarak ortaya çıkacaklardır.

İran'da kalan Zerdüştilerin bir kısmı müslümanlığı kabul etmişlerdir, ancak bunların müslümanlığı yüzeysel olmuştur. Hatta Orta Asya'da olduğu gibi İran'da da Araplar, daha fazla fidye alarak daha fazla para kazanmak için onları bir süre Müslümanlığa almamışlardır. Bir kısım Zerdüştiler İslamiyet'in onlara yarattığı sıkıntılardan kurtulmak için Müslüman olmak zorunda kalmışlardır, ancak bunlar arasında da Arap İslamiyet'ine karşı rafizi inançlar gelişmeye başlamıştır. Bu inançlar ve etrafında toplanan insanlar daha sonra İran'da gelişecek olan Şiiliğin önemli beslenme kaynağını oluşturacaklardır.

Şia kelimesinin taraftar anlamına geldiği ve Hz. Ali'nin taraftarlarına ıtlak edildiği bilinmektedir. 25 yıl hakimiyetten ve hilafetten uzak tutulan Hz. Ali'nin Irak'a geldikten sonra etrafında Arap kitleleriyle birlikte, önemli sayıda İrani mevalilerin (azat edilmiş İranlı köleler) toplandığı da görülmektedir. Hatta Hz. Ali kendi oğlu Hz. Hüseyin'i Sasani sülalesine mensup Şehrbanu adında bir Fars kızıyla evlendirmiştir. Hz. Ali ve sülalesiyle Farslar arasında ciddi bir yakınlaşma olmuş, Dolayısıyla Şiiliğin nüvesinde İrani düşünceler yer almaya başlamış, Hz. Ali'den sonra Sünni Arap ve daha sonra Sünni Türk dünyasına karşı bir inanç sistemi ve oluşum ortaya çıkmaya başlanmış, bu inanç ve oluşumlar İran'daki rafizi gruplarını aralarındaki yakınlıktan dolayı kendine çekerek yavaş yavaş beş, yedi ve on iki imamlı mezheplerin oluşmasına zemin yaratmıştır. Dolayısıyla Şiiliğin, Sünni Arap ve daha sonra Sünni Türk dünyasına karşı muhalif dini bir cereyan olarak geliştirtirildiğini öne sürmekte haklı nedenlere sahibiz. Bu

cereyana dini ihtilaflar ile birlikte Hunlar döneminden başlayan tarihi Fars-Türk düşmanlığı da ilave edilmiştir.

Yukarıda batınilerin Rey'de ortaya çıktıklarını ve Gaznelilerin onlarla savaştığından bahsetmiştik. İran'da siyasal Şiilik, ilk defa Büveyhi (Al-i Buye) sülalesiyle ortaya çıkmıştır. Bağdat'ı ele geçiren ve dönemlerinin Abbasi halifelerini kontrolleri altına alan bu sülale, Sünni Hanefi mezhebine inanan Selçuklu Türkleri tarafından ortadan kaldırmış ve Bağdat ve Abbasi halifesi Şii istilasından azat edilmiştir. Onun için halife Selçuklu hükümdarı Toğrul'u dünya sultanı ilan etmiştir. Selçukluların, İsfahan'da faaliyet gösteren ve orayı ellerine geçiren Şii Kakuveyhiler sülalesine de son verildiği bilinmektedir. İran Büveyhi sülalesine yardım eden Mısır Şii sülalesi Fatimiler de Filistin Selçuklu devleti Eyübiler tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Siyasal varlığını kaybeden Şiilik İran'daki bütün etnik kavimler arasında yayılmaktaydı. Hatta başka bir versiyonu olan yedi imamı İsmailiye (en bilinen örneği Hasan Sabbah ve taraftarlarıdır) tarikatı da oluşmaya başlamış, yavaş yavaş Kazvin'deki Alamut kalesini merkez edinerek uyuşturucu ve terör vasıtasıyla Selçuklu devletine önemli zayıf vermiş ve alim vezir Nizamülmülk'ü öldürmüşlerdi. Onlar da Hülakü kumandanlığında İran'a gelen Türk-Moğol ordusu tarafından ortadan kaldırılmışlardı.

Bazı İlhanlı hükümdarlarının Şii mezhebini kabul ettikleri ve bu mezhebi yaymak için kitaplar dağıttıkları da görülmektedir. Bu da yönettikleri toplumun önemli bir kitlesinin bu mezhepten olması ve daima çekişmekte ve savaşta olduğu Altın Ordu ve Mısır Memlûkleri'ne karşı bu önemli kitlenin desteğini almasıyla alakalıdır. Şah İsmail'in de Şiiliği resmi din olarak kabul etmesi de bu doğrultuda değerlendirilmelidir. Sünni İslam dünyasının halifelik makamını taşıyan Osmanlı devleti ile yaşadığı anlaşmazlıklar (bunun nedenlerden birisi de Osmanlı'dan korkan Avrupa devletlerinin Safevileri Osmanlı'ya karşı tahrik etmeleridir) da burada önemli bir etmendir. Osmanlı'ya karşı, İran'ın önemli kitlesini oluşturan Şii halkın desteğini arkasına almak isteyen Şah İsmail'in böyle bir işe giriştiği düşünülmektedir. Diğer taraftan Sünni İslam dünyasının halifeliğini yapan Osmanlı İmparatorları da ataları gibi sınırlarının yanbaşında dinlerine karşı bir muhalif cereyanın güçlenmesine göz yummamışlardı.

Gazneli ve Selçuklu devletleri ile başlayan İran'da Türk hakimiyeti, siyasal Şiiliğin ortaya çıkmasını uzun bir süre engellemiştir. İktidar hevesi ile yanan Şiiler bu uzun süre boyunca, mezheplerinin bu özgün mahiyetinden ve karakterinden uzak tutulmuşlardır. Safevilerin Şiiliği resmi din ilan etmesi ise bu mezhebin siyasal eğilimine nazaran durumdan ve ortamdan yararlanmak için yapıldığı görülmektedir. Ancak İslam Cumhuriyeti kalıbında tekrar ortaya çıkmayı başarmışlardır. Uzun bir süreden sonra Şiilik yine de siyasal varlığına kavuşmuş ve bir devlet biçiminde ortaya çıkmıştır. İşte mezhep üzerinden milliyetçilik yapmanın temelinde de bu yatmaktadır. Farslar bu mezhebi Sünni Arap ve Türklere karşı geliştirdikleri için haklı olarak bunu kendilerine ait görmektedirler. Bu açıdan bakıldığında Molla rejiminin bu asimilasyon siyaseti Pehlevilerin din dışında Fars kültürünün diğer öğelerini ön planda tutarak şovenist bir

siyaset uygulamalarından daha tehlikelidir. Çünkü asimilasyon siyasetinin diğer etnik grupların da inandığı bir inanç üzerinden yürütölmesi rejim açısından daha da derin ve olumlu sonuçlara götürdüğü görölmektedir. İnan'daki Türkler, zamanında onlara ve Sünni Araplara karşı geliştirilen Şiiliğin mahiyetini anlamaları ve Şii Molla Rejimi'ne Sünni Arap ve Türk dünyasına karşı giriştiği rekabet ve liderlik savaşında destek vermeme zamanı artık gelmiştir.

Güney Azerbaycan Qurtuluş Partiyası

İnformatik ve Sosial Araşdırmalar Bölümü

DR. Oğuzhan Ataman

08-01-14